

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.66>

ГЛОБАЛЬНИЙ РІВЕНЬ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Головач А.Й.,
*кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Головач А.Й., Глобальний рівень міжнародної екологічної безпеки в сучасному міжнародному праві навколишнього середовища.

Стаття присвячена аналізу глобального рівня міжнародної екологічної безпеки. Стверджується, що глобальний рівень міжнародної екологічної безпеки – це такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей у масштабах усієї планети.

В статті аналізуються основні міжнародні акти, які направлені на регулювання проблем навколишнього природного середовища глобального рівня міжнародної екологічної безпеки: Конвенція про охорону озонового шару та Монреальський протокол до неї про речовини, що руйнують озоновий шар; Рамкова конвенція ООН про зміну клімату і Кіотський протокол до неї про обмеження і скорочення викидів парникових газів, які не регулюються Монреальським протоколом, а також інших речовин, що приводять або можуть привести до змін клімату; Конвенція про біологічне різноманіття та Картахенський протокол про біобезпеку, Нагойський протокол регулювання доступу до генетичних ресурсів та спільного використання на справедливій та рівній основі вигод від їх застосування, Нагойсько-Куала-Лумпурський Додатковий протокол про відповідальність і відшкодування за шкоду до Картахенського протоколу про біобезпеку; Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі; Міжнародна угода з тропічної деревини; Міжнародна угода з тропічної деревини; Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та / або опустелювання, особливо в Африці.

Під час аналізу міжнародних актів, які діють на глобальному рівні міжнародної екологічної безпеки звертається увага не тільки на практику іноземних держав щодо виконання положень вказаних конвенцій, але також на вклад України в їх реалізацію.

Робиться висновок про необхідність розроблення та схвалення світовою спільнотою певної стратегії, планів дій та невідкладних заходів, що зможуть здійснювати опір небезпечним екологічним ситуаціям або вже ліквідувати їх наслідки. Особливістю вказаних заходів є їх масштабність: вони повинні здійснюватися заради всієї планети Земля.

Ключові слова: міжнародне право навколишнього середовища, екологічна безпека, глобальний рівень, міжнародні акти.

Holovach A.Y., A Global level of international environmental security in modern international environmental law.

The article deals with the analysis of the global level of international environmental security. It is argued that the global level of international environmental security is a state of the environment that prevents the deterioration of the environment and the threat to human health across the globe.

The article examines major international instruments that address the environmental issues of the global level of international environmental security: the Ozone Layer Convention and the Montreal Protocol on Ozone Depleting Substances; the United Nations Framework Convention on Climate Change and the Kyoto Protocol to it limiting and reducing greenhouse gas emissions not regulated by the Montreal Protocol, as well as other substances that cause or can cause climate change; The Convention on Biological Diversity and the Cartagena Protocol on Biosafety, the Nagoya Protocol on the Access to Genetic Resources and Sharing on

a Fair and Equal Benefit from Their Utilization, the Nagoya-Kuala Lumpur Additional Protocol on Liability and Compensation for the Cartagena Protocol on Biosafety; Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants; International Tropical Timber Agreement; International Tropical Timber Agreement; United Nations Convention to Combat Desertification in Countries Affected by Serious Drought and / or Desertification, especially in Africa.

In analyzing international instruments that operate at the global level of international environmental security, attention is paid not only to the practice of foreign states in the implementation of the provisions of these conventions, but also to the contribution of Ukraine to their implementation.

The conclusion is drawn to the need for the development and endorsement by the world community of specific strategies, action plans and immediate measures that can resist or even eliminate the consequences of dangerous environmental situations. The peculiarity of these measures is their scale: they must be carried out for the entire planet Earth.

Key words: international environmental law, environmental security, global level, international instruments.

Постановка проблеми. Глобалізація перетворилося на стійку тенденцію розвитку сучасного світу тільки на початку ХХІ ст. Дане явище можна охарактеризувати з позитивної та негативної сторони. Зокрема, з позитивного боку відбувається прискорення динаміки економічних процесів у світі, що супроводжується виникненням нових глобальних ринків, розвитком інформаційних технологій, укладанням міжнародних угод щодо економічного співробітництва, розширенням діяльності транснаціональних корпорацій. Натомість нерівномірний вплив результатів глобалізації на національні економіки, можливість втрати контролю уряду над економічними процесами всередині країни, підвищення нестійкості та нестабільності економіки може свідчити про негативний бік глобалізації. Зростання та загострення міжнародної екологічної небезпеки, що проявляється внаслідок діяльності транснаціональних корпорацій або втягнення національних економік у світове господарювання є одним із проявів негативної сторони глобалізації. В широкому вжитку є такі поняття як «екологічна катастрофа», «екологічна криза», «екологічне лихо» і т.д. Ось чому позитивним аспектом глобалізації стосовно вирішення міжнародних екологічних проблем можна вважати існування стійкої співпраці країн щодо вироблення міжнародних механізмів контролю за екологічними проблемами та розробки стандартів їх вирішення і впровадження відповідних заходів на національному ґрунті. Екологічна криза, яка наразі охопила нашу планету, показує важливість наукових досліджень, направлених на вирішення питань міжнародної екологічної безпеки у сучасному світі.

Стан опрацювання. Формування права екологічної безпеки на міжнародному рівні присвячено багато наукових досліджень, де можна виділити праці таких відомих вчених-юристів у сфері міжнародного права навколишнього середовища як В.І. Андрейцева, Г.І. Балюк, Ю.А. Красової, Н.Р. Малишевої, Ю.С. Шемшученка та ін. Тим не менше, загострення глобальних проблем навколишнього середовища, змушує шукати ефективні заходи протидії та встановлення результативних механізмів, направлених на подолання не тільки негативних наслідків антропогенного впливу на природу, але і недопущення у майбутньому їх настання.

Метою статті є визначення сутності глобального рівня міжнародної екологічної безпеки та аналіз основних міжнародних актів, які регламентують відносини у сфері глобалізації екологічних проблем.

Вклад основного матеріалу. Екологічна безпека – це стан захищеності особистості, суспільства і держави від наслідків антропогенного впливу на навколишнє природне середовище, а також стихійних лих і катастроф. Міжнародна екологічна безпека безпосередньо пов'язана з необхідністю підтримки на міжнародному рівні глобального природно-ресурсного потенціалу та необхідної якості навколишнього середовища. Саме поняття «міжнародна екологічна безпека» виступає порівняно новим. Воно виникло наприкінці 80-х років, коли в багатьох розвинених країнах, переглядаючи концепцію безпеки, включали в неї не тільки традиційні військові, а й нетрадиційні загрози, серед яких екологічна була однією з основних. Наданий момент не викликає сумніву, що взаємодія по екологічним питанням має стати обов'язковою частиною системи міжнародної безпеки. Проблеми екологічного характеру в міжнародних відносинах не сповільнюються, а прогресують та поступово розростаються до жахливих масштабів.

Екологічна безпека досягається системою заходів (прогнозування, планування, завчасна підготовка і здійснення комплексу профілактичних заходів), які передбачають мінімальний рівень несприятливих впливів природи і технологічних процесів її освоєння на життєдіяльність і здоров'я людей при збереженні достатніх темпів економічного розвитку. Екологічна безпека здійснюється в межах всіх форм галузевого природокористування, включаючи прямий і опосередкований вплив на людину на всіх рівнях – глобальному, регіональному і локальному.

За рівнем відносин, що підлягають міжнародно-правовому регулюванню, міжнародні акти, які регламентують питання екологічної безпеки, поділяються на три групи:

а) акти щодо забезпечення глобальної екологічної безпеки, відвернення катастроф загальнопланетарного масштабу;

б) акти щодо попередження транскордонного впливу діяльності під юрисдикцією та контролем однієї держави на довкілля інших держав;

в) акти щодо забезпечення екологічної безпеки певних регіонів [1, с. 99; 2, с. 531].

Таким чином, глобальний рівень міжнародної екологічної безпеки – це такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей у масштабах усієї планети.

До міжнародних нормативних актів, направлених на забезпечення глобальної екологічної безпеки, відвернення катастроф загальнопланетарного масштабу можна зарахувати такі конвенції:

1. *Конвенція про охорону озонowego шару (Відень, 1985 р.) [3] та Монреальський протокол до неї про речовини, що руйнують озонів шар (1987 р.) [4].*

Для країн, що підписали ці документи, визначилися завдання стосовно скорочення і припинення виробництва та споживання озоноруйнівних речовин. Західні країни заздалегідь розпочали послідовне витіснення озоноруйнівних сполук із виробництва. Тому вони були більше підготовлені до введення в дію цих, справді епохальних документів. У них накопичено відповідний досвід створення економічних і організаційних механізмів, що забезпечують заміну озоноруйнівних речовин на речовини, які не впливають на озонів екран планети. Прийняття національної програми з охорони стратосферного озону в Сполучених Штатах здійснювалося законодавчою владою, яка внесла відповідну поправку до закону про чисте повітря і запропонувала акцизний податок на виробництво та використання озоноруйнівних речовин. Цей податок стягують з виробників та імпортерів хімікатів, які руйнують озон. Ставки податку, диференційовані для різних речовин, були визначені законом. Одночасно з податком вводилась система ліцензування виробництва та застосування озоноруйнівних речовин. Ця система передбачає жорсткі адміністративні обмеження на виробництво озоноруйнівних речовин. І жодне підприємство не може перевищувати надану йому квоту. Роль акцизного податку полягає в тому, щоб вилучити у виробників таких речовин надприбуток, який утворюється внаслідок штучного обмеження ринку збуту озоноруйнівних речовин [5].

Україна самостійно не змогла виконати положення Віденської конвенції про охорону озонowego шару та Монреальського протоколу до неї, оскільки не мала фінансових ресурсів для переобладнання підприємств, діяльність яких руйнує озонів шар. Проте наша держава отримала грант від Всесвітнього банку в сумі 23,2 млн. доларів [6], завдяки якому було заплановано надання озонобезпечного обладнання та устаткування для десятих підприємств.

2. *Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) [7] і Кіотський протокол до неї про обмеження і скорочення викидів парникових газів, які не регулюються Монреальським протоколом, а також інших речовин, що приводять або можуть привести до змін клімату (1997 р.) [8].*

Конвенція про зміну клімату є рамковою, оскільки більшість її положень носять загальний характер. Проте, головне те, що цей документ привертає увагу міжнародної спільноти до означеної проблеми.

Особливої уваги заслуговує врегулювання Рамковою конвенцією про зміну клімату питання щодо того, якими повинні бути механізми скорочення викидів парникових газів. З самого початку переговорів щодо Конвенції точилися суперечки довкола двох підходів до цього питання. Європейська співдружність вбачала необхідність включення конкретних кількісних цілей та часових рамок, натомість США вказували, що держави повинні сфокусуватися на розвитку національних програм та стратегій, що складатимуться з відповідних заходів. У результаті Конвенція інтегрувала обидва варіанти. Так, стаття 4.1 Конвенції вимагає від Сторін упроваджувати політики та заходи для боротьби зі зміною клімату, а стаття 4.2 Конвенції визначає конкретні зобов'язання країн скоротити викиди парникових газів до рівня 1990 року. Покладення на розвинуті держави зобов'язань обмежити свої антропогенні викиди та надавати фінансові ресурси для проведення заходів, передбачених Конвенцією, є одними з найважливіших положень [9, с. 132].

Проте найбільш важливими проривом у справі зменшення кількості викиду парникових газів стало підписання Кіотського протоколу, який Україна ратифікувала тільки в 2004 році [10]. Відповідно до цього протоколу, сторони забезпечують умови для того, щоб їхні сукупні антропогенні викиди парникових газів, перелічених у Додатку А, в еквіваленті двоокису вуглецю не перевищували встановлених для них кількісних показників, визначених з урахуванням встановлених для них зобов'язань з кількісного обмеження та скорочення викидів, визначених у Додатку В, і відповідно до положень цієї

статті, з метою скорочення їхніх сукупних викидів таких газів принаймні на п'ять відсотків порівняно з базовим рівнем 1990 року за період дії зобов'язань з 2008 по 2012 роки (ст. 3) [11].

3. *Конвенція про біологічне різноманіття (Ріо-де-Жанейро, 5 червня 1992 р.)* [12], яка була доповнена різноманітними протоколами: *Картахенський протокол про біобезпеку від 22 січня 2000 року* [13]; *Нагойський протокол регулювання доступу до генетичних ресурсів та спільного використання на справедливій та рівній основі вигод від їх застосування від 29 жовтня 2010 р.* [14]; *Нагойсько-Куала-Лумпурський Додатковий протокол про відповідальність і відшкодування за шкоду до Картахенського протоколу про біобезпеку від 15 жовтня 2010 р.* [15].

Цілями Конвенції про біологічне різноманіття є збереження біологічного різноманіття, стале використання його компонентів і спільне одержання на справедливій і рівній основі вигод, пов'язаних з використанням генетичних ресурсів, у тому числі шляхом надання необхідного доступу до генетичних ресурсів і шляхом належної передачі відповідних технологій з урахуванням усіх прав на такі ресурси і технології, а також шляхом належного фінансування. ООН підтвердила цінність біологічного різноманіття, а також екологічного, генетичного, соціального, економічного, наукового, виховного, культурного, рекреаційного та естетичного значення біологічного різноманіття і його надзвичайно важливу роль в підтримці екосистем, які забезпечують надання найнеобхідніших послуг, які закладають основу для забезпечення сталого розвитку та благополуччя людини. Для досягнення всіх трьох цілей Конвенції має вирішальне значення для забезпечення сталого розвитку, подолання бідності та підвищення добробуту людей і є одним з основних факторів, що сприяють досягненню узгоджених на міжнародному рівні цілей в галузі розвитку, в тому числі цілей в галузі сталого розвитку [16].

На виконання положень Конвенції про біологічне різноманіття, Україна, окрім того, що її затвердила, розробила Концепцію Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки, відповідально до якої передбачено застосування заходів із збереження об'єктів рослинного та тваринного світу, їх угруповань та комплексів, екосистем та складових структурних елементів екомережі, зокрема популяцій та видів, рослинних угруповань і фауністичних комплексів, екосистем, у тому числі гірських, прибережно-морських та морських, річкових, озерних, болотних і заплавних, лісових, лучних, степових, агро- та урбоекосистем, природних регіонів та екомережі [17].

4. *Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі (Стокгольм, 22 травня 2001 р.)* [18].

Україна дану Конвенцію ратифікувала 18 квітня 2007 року і взяла на себе зобов'язання зменшити чи усунути викиди в навколишнє середовище стійких органічних забруднювачів. Стійкі органічні забруднювачі (СОЗ) – це отруйні хімічні речовини, що негативно впливають на здоров'я людей і навколишнє середовище. Поширюючись по повітрю і воді, вони можуть впливати на людей і живу природу на значній відстані від того місця, де їх використовували і випустили в атмосферу. Вони довгий час не розкладаються і можуть накопичуватися і передаватися по харчовому ланцюгу. Такі забруднювачі можуть зустрічатися у фарбах, дезінфікуючих засобах, добавках в пластмаси, металлорганічних з'єднаннях, пестицидах тощо. Біля 500 відомих забруднювачів навколишнього середовища містять у своєму складі хлор, атоми якого в молекулах забруднювачів надають додаткову стабільність і стійкість, здатність до біокумуляції. У місцях роботи крематорії утворюються як побічний продукт отруйні діоксини і фурану.

На виконання положень Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі в 2012 році в Україні був затверджений План заходів з виконання Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі. У ньому розписувалися заходи до 2028 року, зокрема, передбачалося: а) знешкодження і вивезення для знищення за межі України понад 1000 тонн дихлородифеніл-дихлороетилену, накопичених у місцях захоронення поблизу с. Алтестове Біляївського району Одеської області та ліквідації зазначених місць захоронення; б) забезпечення екологічно безпечного зберігання непридатних до використання і заборонених до застосування хімічних засобів захисту рослин та реабілітації територій у місцях їх складування; в) знешкодження і вивезення для знищення за межами України непридатних до використання і заборонених до застосування хімічних засобів захисту рослин, в тому числі пестицидів, що містять стійкі органічні забруднювачі тощо [19].

5. *Міжнародна угода з тропічної деревини (Женева, 27 січня 2006 р.)* [20].

Дана Угода була укладена в ході Конференції ООН з питань торгівлі та розвитку. Вона направлена на заохочення розширення і диверсифікації міжнародної торгівлі тропічної деревиною з лісів, які управляються на стійкій основі і в яких лісозаготівлі ведуться законним чином, і в заохоченні сталого управління тропічними лісами, які використовуються для заготівлі деревини. Угода спрямована на підвищення експортного потенціалу країн – виробників сировини, укріплення існуючої інфраструктури, співпраці країн – виробників щодо переробки і збуту сировини, охорони навколишнього середовища тощо [21, с. 130]. Оскільки Україна не є експортером тропічної деревини, вона дану Угоду не ратифікувала.

6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та / або опустелювання, особливо в Африці (Париж, 17 червня 1994 р.) [22].

Україна дану Конвенцію ратифікувала 4 липня 2002 року, щоби здійснювати діяльність, направленою на боротьбу з опустелюванням земель. Важливе значення на впровадження у життя положень цієї Конвенції відіграло затвердження 70-ю сесією Генеральної асамблеї ООН 25 вересня 2015 року документу «Перетворення нашого світу: Порядок денний сталого розвитку на період до 2030 року», яким визначено 17 Цілей Сталого Розвитку та 169 завдань з їх досягнення. Стале використання і охорона земель є одним з найважливіших компонентів, що прямо чи опосередковано стосується більшості цілей сталого розвитку. Однак вирішальною є роль Конвенції Організації про боротьбу з опустелюванням у досягненні цілей сталого розвитку 15 «Захист, відновлення та стале використання наземних екосистем, стале управління лісами, боротьба з опустелюванням, припинення та відвернення у зворотному напрямку деградації земель, припинення втрат біорізноманіття», а особливо її завдання 15.3 «До 2030 року боротися з опустелюванням, відновлювати деградовані землі та ґрунти, включаючи землі уражені внаслідок опустелювання, посух і повеней, та прагнути досягти нейтрального рівня деградації земель в світі» [23].

7. Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 р. [24] тощо.

Кожна держава-учасник цієї Конвенції зобов'язується не вдаватися до воєнного чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які можуть викликати серйозні і довгострокові наслідки, зв'язані з руйнуванням, завданням збитків або шкоди іншій державі-учасниці (викликання порушень екологічного балансу певних районів тощо). Забороняється, крім того, подавати допомогу в здійсненні такого роду діяльності іншим країнам чи організаціям. Конвенція передбачає широкий обмін науковою і технічною інформацією про використання засобів впливу на природне середовище в мирних цілях, подання допомоги у сфері збереження і поліпшення навколишнього середовища. Якщо держава-учасниця конвенції має підстави вважати, що інша держава-учасниця порушує конвенцію, вона може подати скаргу до Ради Безпеки ООН, яка інформує державу-учасницю про результати розслідування. Учасники конвенції можуть вдаватися до послуг відповідних міжнародних організацій, консультуватися й співробітничати між собою тощо. Конвенція спрямована на запобігання появі нових засобів війни й активізацію міжнародного співробітництва у винайденні оптимальних форм взаємодії з навколишнім середовищем і розвитку заходів по охороні природи [25].

Висновки. Акти, які направлені на забезпечення глобальної екологічної безпеки завдячують своїй появі вирішенням таких проблем, як зміна клімату, руйнування озонового шару, вичерпання природних ресурсів та біологічних ресурсів планети. Очевидно, що дані проблеми носять всепланетний, глобальний характер, оскільки у їх вирішенні зацікавлені всі держави та все людське суспільство. Указані негативні тенденції можна упередити, вповільнити або призупинити. Але для цього світова спільнота повинна розробити та схвалити певні стратегії, плани дій та невідкладних заходів, що зможуть здійснювати опір небезпечним екологічним ситуаціям або вже ліквідувати їх наслідки. Особливістю вказаних заходів є їх масштабність: вони здійснюються заради всієї планети Земля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Краснова Ю.А. Міжнародно-правове регулювання забезпечення екологічної безпеки. *Адміністративне право і процес*. 2016. № 1(15). С. 96–105.
2. Проблеми права екологічної безпеки: навч. посіб. / М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова та ін.; Під заг. ред. М.В. Красної та Р.С. Кірина; Відп. ред. М.І. Андрейцев; М-во освіти і науки України. Дніпро: НГУ, 2016. 575 с.
3. Віденська Конвенція про охорону озонового шару: Конвенція ООН від 22 березня 1985 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_088 (Дата звернення: 27.09.2019).
4. Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар: Протокол до Конвенції ООН від 16 вересня 1987 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_215 (Дата звернення: 27.09.2019).
5. Юрченко Л.І. Віденська конвенція про охорону озонового екрану планети та Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий екран. *Екологія*. URL: http://pidruchniki.com/17840918/ekologiya/videnska_konventsija_pro_ohoronu_ozonovogo_ekranu_planeti_monrealskiy_protokol_pro_rechovini_ruynuyut (Дата звернення: 27.09.2019).
6. Про ратифікацію Угоди про грант Всесвітнього екологічного траст-фонду (Проект вилучення речовин, що руйнують озоновий шар) між Україною та Міжнародним банком реконструкції та

- розвитку, що виступає як впроваджувальна установа зазначеного фонду: Закон України № 473-IV від 4 березня 1999 р. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 17. Ст. 117.
7. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат: Міжнародний документ від 22 травня 2003 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_164 (Дата звернення: 27.09.2019).
 8. Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату: Протокол ООН від 11 грудня 1997 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_801 (Дата звернення: 27.09.2019)
 9. Бардіна О. Міжнародне нормативне забезпечення вирішення проблем зміни клімату. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. №5. С. 131–137.
 10. Про ратифікацію Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату: Закон України № 1430-IV від 4 лютого 2004 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 19. Ст. 261.
 11. Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату: Протокол ООН від 11 грудня 1997 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_801 (Дата звернення: 27.09.2019).
 12. Конвенція про біологічне різноманіття: Конвенція ООН від 5 червня 1992 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_030 (Дата звернення: 27.09.2019)/
 13. Картахенський протокол про біобезпеку: Протокол ООН від 21 січня 2000 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_935 (Дата звернення: 27.09.2019)/
 14. Нагойський протокол регулювання доступу до генетичних ресурсів та спільного використання на справедливій та рівній основі вигод від їх застосування: Протокол ООН від 29 жовтня 2010 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_k03 (Дата звернення: 27.09.2019)/
 15. Нагойсько-Куала-Лумпурський Додатковий протокол про відповідальність і відшкодування за шкоду до Картахенського протоколу про біобезпеку: Протокол ООН від 15 жовтня 2010 р. URL: http://www.wipo.int/edocs/trtdocs/fr/cbd-sp/trt_cbd_sp.pdf (Дата звернення: 27.09.2019)/
 16. Сталий розвиток: Конвенція про біологічне різноманіття. URL: http://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/stalyy-rozvytok-konventsiya-pro-biologichne-riznomanittya/ (Дата звернення: 27.09.2019)/
 17. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005-2025 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України №675-р від 22 вересня 2004 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/675-2004-%D1%80> (Дата звернення: 27.09.2019)/
 18. Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі: Конвенція ООН від 22 травня 2001 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_a07 (Дата звернення: 27.09.2019)/
 19. Про затвердження плану заходів з виконання Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі: Постанова Кабінету Міністрів України № 589-р від 25 липня 2012 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/589-2012-%D1%80> (Дата звернення: 27.09.2019)/
 20. Міжнародна угода з тропічної деревини: Угода ООН від 27 січня 2006 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_f67 (Дата звернення: 27.09.2019)/
 21. Тіпанов В.В. Особливості регулювання світових ринків сировинних товарів. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: економіка*. 2011. Вип. 9. С. 127–134.
 22. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та / або опустелювання, особливо в Африці: Конвенція ООН від 17 червня 1994 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_120 (Дата звернення: 27.09.2019)/
 23. Ракоїд О. Збережемо ґрунти – збережемо наш добробут. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/ourperspective/ourperspectivearticles/2018/01/02/desertification-un-convention-ukraine.html> (Дата звернення: 27.09.2019)/
 24. Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище: Конвенція ООН від 10 грудня 1976 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_258 (Дата звернення: 27.09.2019)/
 25. Шемшученко Ю. С. Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище. *Українська радянська енциклопедія. Том 1. А-Борона / За ред.. М. Бажан. Київ: Поліграфкнига, 1977. 624 с.* URL: <http://leksika.com.ua/ure/> (Дата звернення: 27.09.2019)/
 26. Про ратифікацію Угоди про грант Всесвітнього екологічного траст-фонду (Проект вилучення речовин, що руйнують озоновий шар) між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку, що виступає як впроваджувальна установа зазначеного фонду: Закон України № 473-IV від 4 березня 1999 р. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 17. Ст. 117.